

природи в майбутньому. Отже значне місце у вихованні екологічно свідомої особистості потрібно приділяти закладанню основ екологічної культури методом підвищення рівня екологічного просвітництва та свідомості школярів.

Список використаних джерел

1. Активные методы обучения в природоохранном образовании / [под ред. Д.Н. Кавтарадзе]. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 50 с.
2. Верещенко Т.В. Вітчизняні та зарубіжні підходи до формування природоцентричної екологічної позиції учнів / Т.В. Верещенко // Наук. вісник Донбасу. - 2013. - № 4. – С. 15-27.
3. Горбань Г.О. Сучасна екологічна ситуація та освіта / Г.О. Горбань – К.: Либідь, 2005. – 76 с.
4. Демиденко А.М. Настурність організації природоохоронної роботи учнів початкової та основної школи / А.М. Демиденко, О.А. Сорочинська // Materials of the XI International scientific and practical conference «Trends of modern science – 2015» Volume 19. Ecology. – С. 26-27.
5. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 480 с.
6. Заверуха Н.М. Основи екології. Навчальний посібник / Н.М. Заверуха, В.В. Серебряков, Ю.А. Скиба. — К.: Каравела, 2006. – 368 с.
7. Крисаченко В.С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В.С. Крисаченко, М.І. Хилько. – К.: Знання, 2001. – 597 с.
8. Мудрак О.В. Екологія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. / О.В. Мудрак. – Вінниця: ВАТ «Міська друкарня, 2006. – 520 с.
9. Совгіра С. Ефективні форми природоохоронної роботи / С. Совгіра // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2011. – № 3. – С. 270-277.
10. Тарасенко Г., Мудрак О., Мудрак Г., Нестерович Б. Екологізм освітнього процесу як запорука успішного світоглядного виховання молодих поколінь // Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki – stan, problemy, perspektywy. Wymiary interdyscyplinarne / [red.: J. Grzesiak, I. Zymomrya, W. Plynyskyj]. – Konin – Uzhorod – Chersoń – Krzywy Róg: Posvit, 2019.– С.113-115.

УДК 504.6

Сторожук Раїса Анатоліївна, магістр спеціальності “Екологія”, КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

Науковий керівник: **Тарасенко Г.С.** – доктор педагогічних наук, професор кафедри екології, природничих та математичних наук КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглядаються проблеми формування екологічної культури як фактору сталого розвитку суспільства, обґрунтовано значення екологічної освіти у формуванні екологічної культури. Досліджена сутність, генеза, основні виміри та світоглядний сенс екологічної культури як суспільного феномену. Екологічна культура, як процес і результат формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, уявлень про природу, емоційно-почуттєвого і ціннісного відношення до неї (внутрішня культура) і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії (зовнішня культура), заснований на гармонізації взаємозв'язків у системі „природа – людина”.

Обґрунтовано необхідність та зміст інституалізації екологічної освіти в Україні. Узагальнено, що екологічна освіта та екологічні знання є базовими компонентами формування екологічної культури у учнів та вчителів, але сучасні виклики суспільства, викликають занепокоєння.

Виявлено значну розбіжність між широтою знань і глибиною їх засвоєння, оскільки вони не перейшли у переконання – основу високої екологічної свідомості. Обґрунтовано, що екодіяльність є стрижневим елементом здобуття екоосвіти і формування екопереконань. Визначені чинники, які негативно впливають на цей процес.

Ключові слова: *культура, екологічна культура, інституалізація екологічної освіти, екологічні переконання, екологічні цінності, екодіяльність, сталий розвиток, фактор сталого розвитку, екологічна компетентність.*

Summary. *The article deals with the problems of ecological culture formation as a factor of sustainable development of society, substantiates the importance of ecological education in the formation of ecological culture. The essence, genesis, basic dimensions and worldview of ecological culture as a social phenomenon are investigated. Ecological culture, as the process and result of formation of ecological consciousness of the individual, reflecting the inseparable unity between the totality of knowledge, ideas about nature, emotional-sensory and value relation to it (internal culture) and corresponding skills, skills, needs of interaction (external culture) on the harmonization of relationships in the system "nature - man".*

The necessity and content of the institutionalization of environmental education in Ukraine are substantiated. Generally speaking, environmental education and environmental knowledge are the basic components of shaping environmental culture among students and teachers, but the contemporary challenges of society are a cause for concern.

A significant discrepancy was found between the breadth of knowledge and the depth of their assimilation, since they did not pass into belief - the basis of high environmental consciousness. It is substantiated that eco-activity is a core element of eco-education and eco-belief formation. Factors that adversely affect this process are identified.

Key words: *culture, ecological culture, institutionalization of ecological education, ecological beliefs, ecological values, ecological activity, sustainable development, factor of sustainable development, ecological competence.*

Постанова проблеми. Соціально-економічні перетворення в Україні та й у світі в цілому, породжують численні виклики сьогодення. Людство своєю діяльністю порушує біосферу, як складну систему зв'язків, що саморегулюється. Поглиблюється протиріччя між природою та людиною. Економіко-екологічна ситуація багатьох країн світу характеризується як кризова. У всьому світі спостерігається посилення впливу антропогенного фактору на природу, що проявляється у вичерпанні природних ресурсів. Стрімке зростання чисельності населення сприяє щорічному збільшенні потреби в природних ресурсах, забрудненню повітряного та водних басейнів, деградації ґрунтів, зменшенню біорізноманіття видів, руйнуванню озонового шару – захисного бар'єра атмосфери, нагромадженню парникових газів, що спричиняють антропогенні зміни клімату Землі. Вищезазначене ставить під загрозу подальший розвиток суспільства, існування людської цивілізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Екологічна криза зумовила активний пошук шляхів подолання екологічних викликів: впровадження раціонального природокористування, чистих екологічних технологій, розвиток альтернативних джерел енергії. Порушення в біосфері досягли таких масштабів, що запропоновані еколоґо-економічні моделі господарської діяльності не спроможні вирішити глобальні екологічні проблеми. Постала нагальна потреба у переосмисленні людством стратегії взаємодії з довкіллям, подоланні кризи в свідомості людини, в розумінні та усвідомлюванні людиною

власного місця в природі та переходу до нових механізмів сталого розвитку суспільства.

На думку І.В. Качур 210 «Наука. Релігія. Суспільство» № 2'2011 існують моделі стійкого розвитку. Реалізація стратегії сталого розвитку потребує докорінного переусвідомлення діяльності людства у навколишньому середовищі. Вищезазначене зумовлює актуальність проблематики, необхідність формування екологічної культури, як найдієвішого засобу переорієнтації впливу людини на навколишнє середовище.

Мета статті – розкриття та обґрунтування особливостей формування екологічної культури в освітньому середовищі, адже саме освітнє середовище на сьогодні є головним інструментом формування екологічної культури педагогів, учнів, батьків, громадськості. Відповідно до Закону України «Про освіту», державних стандартів початкової та базової загальної середньої освіти, Концепції «Нова українська школа» екологічні компетентності віднесені до базових знань у структурі навчального матеріалу. Формування екологічних компетентностей проходить червоною ниткою через всі науки шкільного курсу, опираючись на міжпредметні зв'язки з предметів. Завдяки отриманню навчальними закладами автономії, вони отримали можливість реалізовувати екологічну складову через введення предмету «Екологія» у склад інваріантної складової школи третього ступеня та спецкурсів «Уроки сталого розвитку», «Екологічна культура», «Зелений пакет» у склад варіативної складової школи другого ступеня. Це дало великі можливості формувати екологічні знання та підвищувати рівень культури вихованців. Люди, громадські організації, інтелігенція, активні члени громади, яким не байдужий стан середовища існування, беруть активну участь у акціях «За чисте довкілля», проводять просвітницьку роботу, заходи з санітарної очистки території селища, облаштування санкціонованих сміттєзвалищ, сортування відходів та їх утилізації, централізованого вивозу відходів та сміття. Сьогодні це питання, які першочергово стоять на порядку денному роботи сільського голови та депутатського корпусу. Жителі села почали розуміти, що порушення екологічної рівноваги призводить до краху, породжує нові виклики, загострює хронічні захворювання. Радує те, що зростає рівень свідомості серед мешканців приватних садиб, господарі взяли активну участь у дослідженнях якості питної води з приватних криниць та свердловин у рамках програми «Питна вода». Поряд з тим, ще існують проблеми використання засобів захисту рослин, де часто спостерігаються зловживання. Прагнення господарів до надприбутків часто стає причиною забруднення ґрунтів, водойм, повітря. Тому питання екологічної освіти у наш час дуже актуальне.

Сьогодні екологія розглядається не тільки як комплексна міждисциплінарна наука, але й як парадигма, що пронизує усі наукові знання. Витоки сучасної екологічної кризи науковці вбачають у вченнях доби Середньовіччя, за часів розповсюдження постулату панування людини над природою. Світоглядні ідеї Просвітництва були спрямовані на підтримку прогресу, розвитку техногенної цивілізації. Показовим є висловлювання Р.

Декарта про те, що «на зміну старої філософії необхідно розробити практичну науку, що допоможе людині стати господарем та власником природи».

Протягом століть нагромаджувалися протиріччя людини, суспільства й навколишнього середовища. У процесі «власницького» ставлення людини до довкілля виявилися значні порушення в екосистемах, вплив антропогенного фактору перевищив здатність біосфери до самовідновлення та саморегуляції. Наслідками такої ситуації стали порушення незворотного характеру, що призвели до численних екологічних катастроф, які спостерігаються у світі. Проблеми формування екоцентричного мислення, екологічної свідомості та екологічної культури особистості досліджені у працях зарубіжних та українських учених: біологів, культурологів, філософів, педагогів. Принцип благоговіння перед життям А. Швейцера став основною засадою екологічної етики; усвідомлення екологічної проблеми як глобальної, прогнозування розвитку екологічних систем, глобальна модель розвитку людства і природи розглянуті в працях діячів Римського клубу – Д. Медоуза, Дж. Форрестера, А. Печчеї, концепція ноосфери як найвищого ступеня розвитку біосфери розроблена В. Вернадським; екологічні закони взаємодії суспільства і природних систем сформульовані Б. Коммонером; істотні ознаки сучасної екологічної ситуації та її кризового стану окреслені Ю. Одумом; парадигма етики відповідальності запропонована А. Наессом та Г. Йонасом. Філософське та соціальне осмислення екологічних загроз розглядаються в працях В. Крисаченка, В. Борейка, Е. Гірусова, М. Кисельова, М. Хилька, Л. Юрченко, І. Зверева, О. Салтовського, А. Урсула [1-3].

У наявній науковій літературі існує декілька трактувань поняття екологічної культури. В. Крисаченко пропонує розглядати екологічну культуру як сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, стійку рівновагу в системі «людина – довкілля» та як теоретичну галузь знань про місце людини в біосфері як істоти діяльної [2]. І. Зверев трактує екологічну культуру як частину загальної культури людини, що стосується всіх сторін матеріального і духовного життя суспільства, кожної людини [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи існуючі дослідження, можна виокремити особливості основних підходів до розуміння сутності екологічної культури: у першому випадку акцент ставиться на синтезі термінів «екологія» та «культура» та представляє її як частину загальної культури, яка опосередковує взаємини людини та навколишнього середовища. Інший підхід до визначення екологічної культури ґрунтується на тому, що термін «культура» (лат. *cultura* – покращення) початково визначав обробку землі, ґрунту, що дає можливість говорити про первинний сенс поняття «культура» як «екологічної дії». Незважаючи на спроби протиставлення культури та природи, ці поняття є взаємопроникними та знаходяться у постійній взаємодії [4].

Неможливо відокремити екологічну культуру від загальної культури людини. Екологічну культуру можна розглядати як окрему форму в структурі загальної культури. Високий рівень екологічної культури передбачає уміння

гідно оцінити кожен фрагмент природи як частину глобального світу. За таких умов спостерігаємо цілісність світу людини і людини в світі. При дослідженні феномену екологічної культури неможливо залишити осторонь такий важливий компонент екологічної культури, як екологічна свідомість. Л.І. Юрченко зазначає, що «екологічна свідомість виступає регулятором екологічної діяльності з оптимізації взаємовідносин у системі “природа – суспільство”, тобто виступає важливим компонентом екологічної культури» [5]. Розуміння напрямів гармонізації відносин між людством і природним середовищем, що постійно змінюється під впливом антропогенного фактору, можливе тільки на засадах екологічної свідомості. Здатність узагальненого, цілеспрямованого, творчого відображення, що робить людину здатною діяти згідно з екологічними імперативами – наявність екологічної свідомості, впливає на формування світогляду.

Таким чином, єдиний вектор сталого розвитку – формування нового екологічного світогляду, екологічного мислення, екологічної свідомості, екологічної етики – складових екологічної культури. Елементи екологічної культури проявляються в різних сферах життя суспільства: економічній, соціальній, політичній, духовній, моральній.

Формування екологічної культури має відбуватися впродовж життя засобами екологічного виховання, екологічної освіти, шляхом формування екологічної свідомості та екологічної відповідальності, з позицій екологічного світогляду. Науковими підвалинами екологічного світогляду, базою нового мислення є вчення про біосферу та ноосферу В.І. Вернадського. За В.І. Вернадським, ноосфера (від грец. *noos* – розум).

Основні положення дослідження, які висвітлені у статті:

- системний принцип екологічних знань, як бази для подальшого формування екологічної свідомості людини, як фактор сталого розвитку, що відповідатиме загальнолюдським гуманістичним ідеалам;

- однорідність підходу в освітньому середовищі у всіх видах навчально-виховної діяльності та при здійсненні майбутньої професійної діяльності;

- комплексний підхід в екологічній освіті, що забезпечує реалізацію принципу «екологічної освіти впродовж життя», на всіх етапах одержання освіти за освітньо кваліфікаційними рівнями.

Екологізація освіти включає: систему екологічних знань, систему вмінь і навичок з раціонального природокористування, систему практичних дій. Важливим компонентом екологічної освіти є міждисциплінарний підхід: пронизування всіх навчальних дисциплін, особливо спеціальних курсів, екологічними знаннями, що допоможе майбутньому спеціалісту сформувати базу знань, яка наближена до конкретних проблем, пов'язаних з майбутньою діяльністю. У сучасних умовах глобальної екологічної кризи майбутній спеціаліст у певній галузі повинен володіти глибокими професійними знаннями, спираючись на власну екологічну свідомість, вирішувати практичні завдання у професійній сфері з урахуванням екологічного чинника. Інноваційні підходи до формування екологічної культури вимагають змін змістовної (концепції навчання та виховання, навчальні програми, плани) та методичної

(форми, методи організації навчальної діяльності, характер контролю) складових освітнього середовища.

Організація проектної діяльності, орієнтована на інтереси та переконання членів громади, їх установки та пропозиції сталого розвитку, взаємозв'язок теорії та практики, комунікативна діяльність забезпечують сприятливий мікроклімат території проживання.

Важливим аспектом формування екологічної культури є національна складова, що враховує історичний досвід етносу у взаємодії з довкіллям, ставлення до навколишнього середовища. Саме національна екологічна культура є основою для екологічного виховання та екологічної освіти впродовж життя. Екологічна складова світогляду поряд з теоретичними знаннями може налічувати побутові знання у вигляді звичаїв, традицій. У сучасній екологічній освіті спостерігається розірваність теоретичних знань з вирішенням практичних задач. Причинами цього є недостатня кількість годин, що виділяється для навчальної дисципліни «Екологія», відсутність екологічної складової у спеціальних курсах професійної підготовки. На даний час дисципліна вилучена з переліку нормативних та відноситься до дисциплін вільного вибору. Досить низька ефективність екологічної освіти спостерігається у зв'язку з недостатнім впровадженням в навчальний процес інноваційних форм, методів навчання.

Таким чином, формування екологічної культури є динамічним й комплексним процесом, на ефективність якого впливає еколого-ціннісна складова та освітньосередовищна складова. Незважаючи на той факт, що проблема формування екологічної культури активно досліджується в Україні, на даний час не розроблені якісні та кількісні критерії, що дозволяють визначати рівень екологічної культури особистості та суспільства в цілому.

Для оптимізації процесу екологічної освіти необхідно впроваджувати інноваційні педагогічні технології, колективну творчу діяльність, інтерактивні технології. Отже, напрямом подальших досліджень може стати розробка критеріїв, інструментарію експериментів визначеності екологічної культури, рейтингу екологічної культури особистості та суспільства у цілому.

Висновки.

1. Для кожної історичної епохи властивий свій архетип сприйняття природи. На ній завжди лежить густий шар інтуїції певної епохи. Епоха індустріалізму породила небачену за своїми масштабами глобальну екологічну кризу, подолання якої в сучасних умовах неможливо не лише без відповідного технологічного забезпечення, а й без високого рівня екологічних знань і відповідної поведінки, тобто без належної екологічної культури, як особливої специфічної і, певно, найістотнішої форми культури в цілому. Екологічна культура, звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою чи ладу в природі, і а виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті. За своєю суттю екологічна культура є своєрідним „кодексом поведінки”, що лежить в основі екологічної діяльності. Вона включає в себе певний зріз суспільно виробленого способу самореалізації людини в природі, культурних традицій, життєвого досвіду,

моральних почуттів та моральної оцінки ставлення до природи. Екологічна культура за своїм змістом є сукупність знань, норм, стереотипів та правил поведінки людини в навколишньому природному світі.

2. Екологічна культура займає у структурі культури особливе місце. Якщо культура в цілому за своєю суттю має екологічний характер, то екологічна культура може бути визначена як певна програма, опрідечена в діяльності, на основі якої суб'єкт природокористування будує свій історично конкретний процес взаємодії з природою. Основоположним принципом екологічної культури можна вважати принцип відповідності соціального і природного в рамках єдиної системи, який виражає міру освоєння суб'єктом природо-перетворюючої діяльності і виступає її регулятором.

3. Інституалізації екоосвіти, тобто включення екологічної компоненти освіти до базової частини освіти, виразно окреслює спроби обґрунтувати необхідність створення самостійної галузі освіти – екоосвіти – на базі спеціально розробленої методологічної платформи, яка дозволила б чітко сформулювати її цілі й завдання, методичний і дидактичний інструментарій тощо. У найзагальнішому вигляді ця платформа означається як екологізація освітньої сфери, а також передбачає експансію принципів екоосвіти в інші складові освіти. Освіта в цій галузі здійснюється протягом всього життя людини і є невід'ємною частиною процесу загальної та професійної освіти; вона має зосереджуватися на практичних проблемах і носити міждисциплінарний характер, інтегруючи знання різних наук, що допоможе зрозуміти екологічні цінності, сприяючи колективній стабільності і приділяти основну увагу проблемі екологічного виживання людини.

4. Система екологічної освіти в Україні продовжує бути фрагментарною, несистематизованою, слабкою в концептуальному відношенні, багато в чому декларативною – неефективною. Вона фактично тримається на ентузіастах, котрі нерідко працюють без належного ресурсного (інформаційного, інструментального, методичного, методологічного і т. ін.) забезпечення.

5. Головним чинником формування екологічних переконань громадян є створення єдиної системи освіти і виховання, орієнтованої на пріоритет екологічних цінностей, розвинену екологічну свідомість та мораль, активно-діяльне відношення особистості до природного оточення. Але певна сума екологічних знань автоматично не приводить до екологічно виваженої поведінки

6. Нераціональна людська діяльність порушила природний колообіг речовин і енергообмін на планеті, спричинила глобальну соціоекологічну кризу. Щоб зупинити цю кризу, необхідно оптимізувати взаємодію суспільства з природним довкіллям, сформулювати високий рівень екологічної культури громадян. Мова йде про формування своєрідного „кодексу поведінки”, що лежить в основі екологічної діяльності. Це сукупність знань, норм, стереотипів та правил поведінки людини в оточуючому їй природному світі. Стимулюючи екологічну освіту і самоосвіту, практична діяльність водночас є своєрідним трансформатором у процесі вироблення переконань у магістральному напрямку виховання свідомого і відповідального ставлення до природи, тобто високої

екологічної свідомості. У цьому плані практична діяльність: живить її учасників безпосередніми знаннями про природне середовище, які „переплавляються” в переконання; дає можливість (на основі набутого соціально-екологічного досвіду) продумати і відчуті знання, одержані з теоретичних джерел, і тим самим сприяє перетворенню цих знань у переконання; є „діловим критерієм”, своєрідним перевіряючим засобом для визначення рівня екологічної культури, як фактора сталого розвитку, бо про людину судять не за її думками і розмовами, а за її вчинками.

Список використаних джерел

1. Кисельов М. Моральні цінності в екологічному контексті / М. Кисельов // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості: матеріали XXV Міжнародної науково-практичної конференції, (Донецьк, 22 травня 2009 р.). – Донецьк : ІПШ «Наука і освіта», 2009. – С. 32-39.
2. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика / Крисаченко В.С. – К. : Заповіт, 1996. – 256 с.
3. Зверев И.Д. Методологические основы принципов и условий реализации экологического образования // Педагогические принципы и условия экологического образования / И.Д. Зверев. – М., 1988.
4. Курняк Л.М. Формування екологічної культури як пріоритет сучасної освітньої політики / Л.М. Курняк // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 56. – С. 223-227.
5. Юрченко Л.І. Екологічна культура в контексті екологічної безпеки: монографія / Л.І. Юрченко. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2008. – 296 с.
6. Карпенко В.С. Методологічна роль гуманістично-ноосферної концепції у розв'язанні глобальних проблем сучасності: дис. ... кандидата філос. наук : 09.00.09 / Карпенко В.С. – Суми, 2008. – 172 с.
7. Г.Г. Науменко Політологічний вісник. – 2005. – Випуск 19. – С. 70-78.
8. Науменко Г.Г. Екологічна освіта як чинник формування екологічної культури / Г.Г. Науменко // Політологічний вісник. – 2005. – Випуск 20. – С. 26-33.
9. Науменко Г.Г. Освітня складова компонента екологічної культури / Г.Г. Науменко // Грані. – 2006. – № 3. – С. 74-78.
10. Науменко Г.Г. Екологічна культура та її виміри / Г.Г. Науменко // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – 2007. – Випуск 69. – С. 45-57.

УДК 504.6

Лапчук Ірина Василівна, магістр спеціальності “Екологія”, КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

Науковий керівник: **Тарасенко Г.С.** – доктор педагогічних наук, професор кафедри екології, природничих та математичних наук КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА - ШЛЯХ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. Розглянуті питання екологічної освіти в навчальних закладах. У статті розглядаються особливості екологічного виховання учнів у шкільних закладах. Висвітлено досвід педагогів навчальних закладів м. Бар у впровадженні екологічного виховання в навчальний процес. Розкрито роль навчальних закладів у важливості формування в учнів бережливого ставлення до природи.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічна культура, екологічне виховання, навколишнє середовище, природа.